

Jiráček, Jiří; Mrázek, Roman

Rusistika

In: *Slavica na Masarykově univerzitě v Brně : literární věda, jazykověda, historiografie, uměnovědy*. Dorovský, Ivan (editor). 2. dopl. a rozš. vyd. V Brně: Masarykova univerzita, 1993, pp. 28-32

ISBN 8021005890

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126864>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Vědecká a pedagogická činnost v oboru ruského jazyka se rozvíjela na filozofické fakultě zprvu v rámci srovnávací slovanské jazykovědy a paleoslovenistiky. Prvním profesorem srovnávací slovanské jazykovědy byl významný badatel V. Vondrák; (→); působil zde až do svého skonu (1925). Později (od r. 1929) tuto disciplínu převzal B. Havránek (→), který věnoval při svých srovnávacích výkladech pozornost i jazykové stránce památek ruské církevní slovanštiny. S brněnskou filozofickou fakultou je spjato i jméno slavisty J. Frčka (1896—1942), který se mj. věnoval otázce vzniku spisovné ruštiny.

Jako samostatný obor se studium ruštiny na filozofické fakultě datuje od r. 1923, kdy do Brna přišel S. G. Vilinskij (→), někdejší profesor univerzity v Oděse. Pracoval na filozofické fakultě až do r. 1950 a zaměřoval se hlavně na literaturu, ač vzděláním byl spíše lingvista. Kromě toho však po celou dobu svého předválečného působení vedl i praktickou výuku ruského jazyka v lektorských cvičeních.

V letech 1924—1927 udržoval kontakty s brněnskou univerzitou významný rusista N. N. Durnovo. Vydal I. díl své práce *Vvedenijsje v istoriju russkogo jazyka* (B. 1927).

Rusistice na filozofické fakultě se dostalo vydatné posily v osobě R. O. Jakobsona (→). Nastoupil zde v r. 1933 jako docent, v r. 1937 byl jmenován profesorem; v r. 1939 mu bylo z rasových důvodů znemožněno další pedagogické působení a odešel do ciziny.

Koncem třicátých let vzrůstá zájem o ruštinu také u posluchačů. Proto byl dalším vyučujícím ruského jazyka ustanoven B. Novák (→). Svou vytrvalou, byť nenápadnou prací se podstatným způsobem zasloužil o vybudování slavistických a rusistických knižních fondů brněnské filozofické fakulty a o nejednu slavistickou edici z oboru literární vědy a lingvistiky. V jeho osobě byla zabezpečena i kontinuita brněnské rusistiky po 2. světové válce s rusistikou předválečnou.

Osvobozením v r. 1945 dostává studium rusistiky na filozofické fakultě kvalitativně nový charakter: ruština byla zavedena do základních i středních škol, začíná se jí věnovat mnoho posluchačů, jeví se naléhavá potřeba vychovat učitelské kádry rusistů pro výuku na školách. Současně však bylo nutno vybudovat i sám učitelský sbor vyučujících ruský jazyk na fakultě a nově konstituovat rusistiku jako jeden ze stěžejních oborů. Z předválečných odborníků zde zůstávají — vedle literárního vědce F. Wollmana (→) — pouze S. G. Vilinskij a B. Novák, proto jsou nově povoláni M. Ondroušková-Koutná (→), která pak obstarávala po řadu let, do r. 1963, přednášky z literatury i jazyka, jakož i praktická cvičení, a L. Šwirka (1892—1976) pro praktickou výuku ruštiny (do r. 1952). Vůdčí vědeckou osobností na poli ruské jazykovědy v prvních poválečných letech byl F. Trávníček (→), bohemista se znalostmi srovnávacími, speciálně pak rusistickými. Ochotně se ujal přednášek i seminářů z historické ruštiny, několika příspěvky zasáhl do rusistické problematiky též publikačně a vychoval první poválečnou generaci rusistů a bohemistů.

Po zřízení kateder v r. 1951 se doplnil učitelský sbor jazykovědné ru-

sistiky o první mladé absolventy, kteří dostudovali již po 2. světové válce a zvolili si ruský jazyk za svou základní specializaci: v r. 1951 přichází F. Březina a je ustanoven S. Žaža (→), v r. 1954 nastoupili R. Mrázek (→) a J. Brym (→). Naléhavá potřeba disponovat na katedře aspoň jedním rodilým Rusem byla v r. 1952 řešena povoláním H. Puchljakové (→).

V souvislosti se zavedením povinné výuky ruštiny na vysokých školách (1952) byla vedle katedry rusistiky zřízena ještě katedra ruského jazyka (reorganizovaná později v katedru jazyků). Zabývala se převážně praktickou výukou jazyka a odborné terminologie, zabezpečovala překlady i jazykovou výuku aspirantů; její členové se zasloužili také o sestavování odborných učebnic, textů a shromažďování bibliografie, někteří z nich vyvíjeli i samostatnou vědeckou činnost. Prvním vedoucím této katedry byl L. Šwirk. V r. 1963 splynula katedra jazyků s odbornými lingvistickými katedrami na fakultě, takže její pracovníci v oboru ruštiny J. Bronec (→) a J. Jiráček (→) přešli na fakultní odbornou rusistiku. V r. 1971 došlo ke znovuzřízení celouniverzitní katedry jazyků a jejím vedoucím byl jmenován J. Bronec.

Rusistika jako odborné badatelské odvětví a aprobační specializace byla na filozofické fakultě dlouho pěstována jako širší filologický obor, zahrnující jazykovou i literární složku. Rozmach badatelské a pedagogické činnosti si však vyžádal rozdělení katedry na dva organizační celky (1965), takže od této doby se jazykovědná rusistika soustřeďuje v rámci „katedry ruského jazyka“. Vedoucím lingvistické katedry zůstal B. Novák, převzavši v r. 1959 po Wollmanově odchodu vedení tehdejší celistvé rusistiky. Po jeho smrti (1973) se ujal vedení katedry S. Žaža, v r. 1981 J. Jiráček a v r. 1990 A. Brandner (→).

Naléhavými úkoly po stránce odborné i výchovné po r. 1945 bylo zejména: vytvořit vysokoškolský učitelský kádr rusistů-lingvistů, sestavit pro posluchače základní učební texty a zkoumat jazykový systém ruštiny synchronicky i diachronicky především z hlediska konfrontačního, vzhledem k češtině, aby výuka ruštiny byla co nejefektivnější. Novost a náročnost všech těchto úkolů, násobená nadto povinnostmi na poli pěstování a prohlubování československo-sovětských styků, byla zčásti příčinou toho, že ve srovnání s tradičními obory na fakultě nemohla vlastní badatelská činnost vyučujících vždy zaujímat přiměřené postavení. Nicméně i na tomto poli bylo vykonáno mnoho.

Na pedagogickou a metodickou činnost se specializovali především M. Ondroušková-Koutná, F. Březina, H. Puchljaková, J. Brym a rodilé Rusky: od r. 1962 L. Lízalová-Jermolajevová (→) a od r. 1966 T. Cablíková (1915–1993). V r. 1982 nastoupila T. Juříčková (* 1951). Problematika metodiky se zvláštním zaměřením na slovní zásobu a její osvojování z porovnávacího hlediska se stala předmětem praktického i teoreticko-výzkumného zájmu J. Bronce. Fungováním předložkových pádů v ruštině, jakož i otázkami historického vývoje ruštiny se zabývá A. Brandner.

Nejnáléhavějším úkolem české poválečné rusistiky bylo vybavit široké kruhy všech zájemců o ruštinu základními slovníky a gramatikami a vytvořit tím předpoklady pro vědecky založené další studium tohoto příbuzného slovanského jazyka. V této souvislosti stojí za zmínku, že již r. 1945

byla péčí brněnských pracovníků F. Trávníčka a L. Šwirka vydána důležitá instruktivní publikace *Ruská abeceda a výslovnost*. Nermalou zásluhu o vydání *Velkého rusko-českého slovníku* (6 svazků, 1952—1964) si získal B. Novák, který spolu s M. Někrachovou (z pedagogické fakulty v Brně) po celou dobu edice tohoto díla dotvářel definitivní znění hesel a pečoval o přesnost ekvivalentů. Cenné studijní pomůcky ze slovní zásoby, frazeologie a konverzace sestavila ve formě skript H. Puchljková, která se věnovala těmto otázkám rovněž teoreticky. Od zkoumání odborné terminologie byl přiveden ke studiu internacionálního lexika v ruštině a jeho derivačních zákonitostí J. Jiráček, který řadu svých dílčích publikovaných výzkumů zobecnil a dotvořil ve dvou syntetických monografiích, jež se dočkaly velmi příznivého hodnocení u nás i u zahraničních, zejm. sovětských rusistů. Do lexikologického bádání zčásti zasáhl i S. Žaža.

Rozborem zvukového plánu ruštiny se zabývá L. Lízalová, akcentuaci R. Mrázek, S. Žaža a J. Jiráček, pravopisem S. Žaža a J. Jiráček jako členové autorského kolektivu, který sestavil vysokoškolskou učebnici, otázkami česko-ruské jazykové interference J. Jiráček a S. Žaža.

Porovnávacímu studiu ruské a české mluvnické stavby se věnovali zvláště R. Mrázek, S. Žaža, J. Jiráček a J. Brym. R. Mrázek a S. Žaža — za součinnosti se slavistou Jaroslavem Bauerem (→) — se podstatným způsobem podíleli na vypracování první obsáhlejší a vědecky založené mluvnice současné ruštiny v porovnání s češtinou; jsou autory celého oddílu o skladbě (*Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II. Skladba*, 1960, 1979³), zčásti zasáhli autorsky též do I. dílu této gramatiky. R. Mrázek spolu s J. Bauerem (za využití některých výzkumů Žažových) jsou pak spoluautory Školní mluvnice ruského jazyka (učebnice pro střední školy, vyšla od r. 1968 již v 11 vydáních). S. Žaža zpracoval některé úseky v oblasti větných členů, slovosledu, souvětí a teoretických problémů syntaxe; o základech ruštiny, o ruské interpunkci, jakož i o paradigmatické a akcentuaci ruského slovesa sepsal skripta. Spolupracoval rovněž na vysokoškolské učebnici syntaxe.

Osou výzkumné činnosti R. Mrázka se stalo bádání o ruské syntaxi z hlediska konfrontačního. Svou pozornost zaměřil R. Mrázek původně na jednočlenné věty a v souvislosti s tím na problematiku pasíva. Soustavný zájem věnoval pádosloví; plodem tohoto jeho zájmu je kromě řady statí také monografie. Dalším okruhem Mrázkových badatelských zájmů je průzkum obsahové stránky ruské a slovanské věty z hlediska modálních, emocionálních a hodnotících postojů mluvčího. Na rozsáhlém materiálovém výzkumu jsou založeny Mrázkovy zobecňující stati teoretického charakteru. K nim patří práce o predikaci a predikátu, o větných schématech, o typologii věty, o syntaktických vztazích a syntagmatické, o valenci a intenci slovesa, o metodologii syntaktického popisu a o klasifikaci souvětí. J. Jiráček zkoumá zejm. některé otázky morfonologické a slovotvorné; jde mu především o strukturní charakteristiku zkoumaných lexikálních jednotek v plánu morfematickém a sémantickém, všimá si přitom systémových souvislostí a derivačních zákonitostí. Morfologii ruských substantiv v porovnání s češtinou je věnováno několik jeho statí a také skriptum. J. Jiráček a S. Žaža jsou členy autorského kolektivu vysokoškolské učebnice ruské morfologie. J. Brym se zabýval problémy morfologické sémantiky, především sloves-

nými kategoriemi. V r. 1978 nastoupil na katedru Jan Šturala (→) (syntax), v r. 1982 Jiří Vacek (→) (derivatologie) a v r. 1984 Jiří Gazda (→) (lexikologie se zvl. zřetelem k neologii). Všichni tři publikují stati z okruhu svého badatelského zájmu.

Významnou pomoc při praktické výuce i v jazykovědné činnosti katedry poskytovali i ruští pracovníci vyslaní k nám jako lektori. Tyto pravidelné, zpočátku jednosemestrové, od r. 1973 dvousemestrové a od r. 1978 většinou dvouleté pobyty byly zahájeny v zimním semestru 1971/72 působením P. Lisinové z Moskvy (již v r. 1963 působila na katedře L. Maslovská z Moskvy a v r. 1967 V. D. Agafonovová z Leningradu); v letním semestru V. S. Beľdjuškin z Moskvy, v zimním semestru 1972/73 N. P. Potapovová z Permi, v letním semestru G. V. Popovová z Minska, v r. 1973/74 I. V. Arbuzovová z Leningradu, v r. 1974/75 I. M. Volkovová z Leningradu, v r. 1975/76 R. L. Paronjanová z Jerevanu, v r. 1976/77 Z. I. Svirinová z Moskvy, v r. 1977/78 I. N. Tokarová z Irkutsku, 1978—1980 N. S. Volčková z Leningradu, 1980—1981 A. I. Rudnická z Oděsy, 1980—1982 R. Ch. Tuguševová z Leningradu, 1982—1984 O. I. Fonjakovová z Leningradu, 1984/85 K. Ju. Achundžanovová z Moskvy, 1985—1988 A. V. Lemov ze Saranska, 1988/89 Je. A. Celunovová z Vilnjusu, 1989—1990 O. V. Zigalovová z Alma-Aty.

V této souvislosti se zmíníme rovněž o pomoci pražské odbočky Institutu ruského jazyka A. S. Puškina. Zvláště její ředitel Ju. A. Beľčikov v době svého působení v Praze do r. 1985 udržoval s katedrou plodné kontakty a v r. 1984/85 se cyklem přednášek ze stylistiky pro posluchače nejvyšších ročníků přímo podílel na pedagogické činnosti. Významnou pomoc poskytovali a poskytují katedře i další sovětští rusisté svými pracemi, radami, podněty i knižními zásilkami.

Rusistika na filozofické fakultě v Brně vděčí za své dobré výsledky ovšem také spolupráci se členy ostatních slavistických kateder brněnské univerzity, stejně jako podnětům rusistů pracujících v mimobrněnském prostředí (z těchto budiž zmíněn zejm. L. V. Kopeckij). Největším přínosem metodologickým byla při mezikatedrové součinnosti na filozofické fakultě brněnské univerzity spolupráce s J. Bauerem, který přispěl do uvedených již základních učebnic ruské mluvnice, všiml si rusistických otázek také v několika samostatných příspěvcích a zasloužil se o rusistiku začátkem 50. let i pracemi redakčními. Pro historickou ruštinu znamenalo mnoho široké slavistické zaměření A. Lamprechta (→), zejm. pokud jde o fonologický a morfologický vývoj ruského jazyka, stejně jako práce R. Večerký (→). Nelze pominout ani srovnávací gramatické příspěvky M. Jelínka (→) z pomezí morfologie a syntaxe, ani teoretické myšlenky obsažené v pracích M. Grepla (→), J. Chloupka (→), D. Šlosara (→) aj. Nemalý metodologický dosah pro všestrannou erudici pracovníků rusistiky měly také badatelské výsledky brněnských indoeuropeistů V. Machka (→) a A. Erharta (→).

Práce rusistů na filozofické fakultě v Brně by se nemohla po léta zdárně a perspektivně rozvíjet ani bez spolupráce s jinými brněnskými rusisty a slavisty. K prvně jmenovaným náleží zvláště někteří členové sesterské katedry na pedagogické fakultě v Brně, např. L. Blatná a B. Urbanová, dále kateder na brněnských vysokých školách, např. L. Hejč, L. Pavlíko-

vá a především J. Bronec, jehož dvě monografie (1982 a 1988) jsou věnovány lexikologické problematice s aspektem metodickým. Z mimouniverzitních pracovníků pak např. B. Hrnčíř, M. Vácha a zejm. předčasně zesnulý M. Moll, který soustavně prozkoumal morfologické příznaky ruského slovesa a prohloubil jeho třídění, z nerusistů to byl pak obzvláště komparatista a teoretik F. Kopečný.

Jiří Jiráček
Roman Mrázek

POLONISTIKA

Výuka polonistiky byla na brněnské univerzitě zahájena brzy po jejím založení. Od studijního roku 1923/24 vedl zde lektorské kursy polštiny M. Kolaja (→), výborný znalec polského jazyka a neúnavný propagátor polské kultury a československo-polské součinnosti. Polonistické problematice věnovali ve svých přednáškách a badatelské činnosti mnoho pozornosti tehdejší učitelé filozofické fakulty V. Vondrák (→), F. Trávníček (→), V. Machek (→), R. Jakobson (→) a B. Havránek (→).

Po druhé světové válce se polonistika na filozofické fakultě stala samostatným studijním oborem. V rámci slavistického studia byla nejčastěji zapisována v kombinaci s bohemistikou nebo rusistikou. Zajišťovala ji katedra slavistiky, vedená J. Kurzem (→) a později V. Machkem (→). Po rozdělení katedry slavistiky výuku zajišťovalo oddělení slovanských literatur, náležející nejdříve ke katedře slovanských literatur, divadelní vědy a filmové vědy, později ke katedře ruské a sovětské literatury a slovanských literatur. Normativní a historickou mluvnici přednášeli A. Kellner (→) a J. Kurz, od r. 1958 J. Bauer (→) a po jeho předčasné smrti J. Balhar (→). Širší slovanský jazykový základ přednášeli rovněž A. Lamprecht (→) a R. Večerka (→). Kromě nich se polonistickou jazykovědnou problematikou v rámci širše slavisticky pojatých přednášek a vědeckých prací zabývali M. Jelínek, R. Mrázek, J. Chloupek, A. Erhart, M. Grepl, S. Žaža, D. Šlosar, M. Čejka, P. Karlík (všichni →) a externisté F. Kopečný, K. Kyas a R. Šrámek (→). Jazykové kursy a cvičení vedl do svého odchodu v roce 1955 M. Kolaja, potom J. Pelikán (→) (1955—1978) a externě K. Kardyni-Pelikánová (→). Od roku 1978 se jazykové výuce polonistiky věnuje I. Hrabětová (→), která v oddělení slovanských literatur nahradila J. Krystýnka (→). V roce 1989 na katedru ruské a sovětské literatury a slovanských literatur nastoupila jako asistentka D. Procházková, která se podílí na jazykové i literární výuce. Od roku 1991 působí na fakultě lektorka polštiny A. Gawarecka.

Jarmil Pelikán